

Het koloniale en slavernijverleden van Rotterdam

Gert Oostindie 15/10/20

In Nederland ontstaat meer ruimte voor kritische reflectie op het koloniale verleden, en in het bijzonder de slavernijgeschiedenis. Gedegen historische kennis is daarbij broodnodig. Mede hierom **nam de Rotterdamse gemeenteraad het – ook in Europees verband unieke – besluit om dit verleden diepgaand te laten onderzoeken.** Daaraan werd uitdrukkelijk ook het doel verbonden om ‘wederzijds begrip en verbondenheid naar de toekomst’ te versterken. De opdracht werd gegeven aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV-KNAW) te Leiden. Een breed samengesteld team onderzoekers werkte in 2018-2020 aan het project. Het resultaat is **een drietal boeken, gebaseerd op nieuw, grondig archief-, literatuur- en veldonderzoek;** gezamenlijk bieden zij een brede baaiert van nieuwe kennis, inzichten en beschouwingen (zie bijlage). Enkele conclusies:

- **Rotterdam heeft vanaf 1600 een belangrijke rol gespeeld in het Nederlandse kolonialisme en dus ook in slavenhandel en slavernij.** In de zeventiende en achttiende eeuw was dat vooral als deelnemer in de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en West-Indische Compagnie (WIC), daarna nam de particuliere sector het over. Rotterdam werd de grootste haven van Nederland; de koloniale handel op Nederlands-Indië speelde daarbij een belangrijke rol.
- **Rotterdamse burgemeesters en andere bestuurders, ondernemers en zeevaarders speelden een rol van betekenis in VOC en WIC, en ook in het particuliere systeem van**

slavenhandel en slavernij. Het eerste geregistreerde Nederlandse schip met Afrikaanse slaafgemaakten (1596) had een Rotterdamse reder. Het stadsbestuur ondersteunde VOC, WIC en particuliere koloniale ondernemers; vele bestuurders hadden zelf ook koloniale belangen.

- **Rotterdamse bedrijven hebben geprofiteerd van hun betrokkenheid bij slavernij en kolonialisme.** Sommige bestaan nog steeds of gingen op in andere ondernemingen. Belangrijke vroege voorbeelden zijn Hudig, Mees en voorlopers van hedendaagse bedrijven als ASR en ABN-AMRO. Voorts bedrijven die vanaf de negentiende eeuw activiteiten ontwikkelden in en met het huidige Indonesië, zoals Van Nelle; Van Oordt; ASR; Rotterdamsche Lloyd (opgegaan in Maersk); Fijenoord (nu deel van Damen Shipyards); de Rotterdamsche Bank (opgegaan in ABN-AMRO); en de NV Indische fondsen (nu deel van ROBECO). Dit lijstje is verre van compleet; verder onderzoek naar de betrokkenheid van Rotterdamse bedrijven bij de koloniale en slavernijgeschiedenis is gewenst.
- **In de regel gaven noch het Rotterdamse stadsbestuur, noch Rotterdamse ondernemers blijk van ethische bezwaren tegen slavenhandel, slavernij of het kolonialisme op zich.** Er waren altijd wel Rotterdammers die kritiek verwoordden, maar dat waren uitzonderingen.

- In dit onderzoek staat de impact van deze geschiedenis op de stad centraal. Dat neemt niet weg dat met name in het deel over het slavernijverleden ook de impact op met name Suriname en Curaçao en het verzet tegen de slavernij ruim aan bod komen. Wat was **de impact van deze geschiedenis op de stad Rotterdam zelf?**
 - **Economie.** De Rotterdamse betrokkenheid bij slavernij en kolonialisme is een integraal onderdeel van de economische ontwikkeling van de stad. Dat betreft handel, industrie en financiële dienstverlening. Deze betrokkenheid beperkte zich niet tot zakenlieden; ook talloze Rotterdamse zeelieden, arbeiders en 'witte boorden' verdienden hun brood met koloniale zaken.
 - **Stedenbouw en architectuur.** De groei van de Rotterdamse stad en havens is nauw verbonden met het kolonialisme. Door het Duitse bombardement van 1940 zijn veel gebouwen met een koloniale connectie verloren gegaan, maar niettemin zijn nog overal architectonische en stedenbouwkundige getuigen van deze geschiedenis aanwijsbaar.

- **Musea en collecties.** Welgestelde Rotterdammers legden koloniale kunstverzamelingen kunst en etnografica aan, vooral uit Indonesië, die nu terug te vinden zijn in de Rotterdamse musea zoals het Wereldmuseum, Boijmans van Beuningen, het Maritiem Museum en Museum Rotterdam. Ook het Stadsarchief herbergt unieke, vooral particuliere collecties over het koloniale en in het bijzonder het slavernijverleden. Die collecties weerspiegelen vaak een koloniaal wereldbeeld waaraan de erfgoedinstellingen zich vandaag proberen te ontworstelen.
- **Racisme en geweld** waren inherent aan kolonialisme en slavernij en dit geldt dus ook voor de Rotterdamse betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid. Vanaf het midden van de negentiende eeuw ontwikkelde zich een wat kritischer, **‘ethische’ dimensie** van het koloniale systeem. Dit kwam in Rotterdam tot uiting in activisme voor de afschaffing van de slavernij. Later werd de stad een centrum voor zending, missie en tropische geneeskunde. De gedachtewereld daarachter was paternalistisch, soms ronduit racistisch van aard.
- **Migratie.** Vanaf de vroege koloniale tijd kwamen er mensen uit de koloniën naar Nederland, al dan niet uit vrije wil. Te denken is aan bediendes, later ook studenten, zoals de Indonesische staatsman Mohammad Hatta. Koloniale migranten waren actief in het verzet tegen het Nederlandse kolonialisme, maar ook tegen de Duitse bezetter. Na de oorlog vestigden zich veel meer ‘postkoloniale’ migranten in de stad.
- Rotterdam is anno 2020 een **superdiverse stad**, met grote groepen inwoners uit de voormalige – Nederlandse, maar ook Portugese, Franse, Spaanse en Britse – koloniën. De koloniale geschiedenis loopt daarmee door in de hedendaagse stad. Dat helpt verklaren waarom dit verleden inmiddels zo sterk in de belangstelling staat: **het koloniale en slavernijverleden, een geschiedenis van racisme en uitsluiting, is niet afgesloten, maar werkt materieel en mentaal door in het heden.**

De Rotterdamse koloniale en slavernijgeschiedenis is, niet alleen op andere continenten maar ook voor de stad zelf, van grote betekenis geweest. Rotterdamse bestuurders speelden eeuwenlang een bepalende rol in deze nu ‘herontdekte’ geschiedenis. Aan hun opvolgers de taak te bepalen welke plaats zij dit verleden willen geven in de hedendaagse stad. Deze drie boeken bieden daartoe een grondige en onmisbare achtergrond, maar zeker niet het laatste woord. Er is nog veel uit te zoeken, te overdenken en te bespreken. De volgende stap is een vertaalslag naar het grote publiek.

(bijlage: flapteksten)

Het koloniale verleden van Rotterdam

Gert Oostindie (red.),

De Rotterdamse betrokkenheid bij kolonialisme en slavernij begon vroeg: de eerste Nederlandse reis rond de wereld en het eerste Nederlandse slavenschip hadden een Rotterdamse connectie. De stad was partner in de VOC en de WIC en actief in slavenhandel en slavernij. De negentiende-eeuwse handel op Nederlands-Indië droeg sterk bij aan de groei van Rotterdam tot een wereldhaven en aan industrie en financiële dienstverlening. De handelselite had nauwe banden met het stadsbestuur; de koloniale belangen werden dan ook stevig behartigd in het stedelijke beleid. Rotterdamse bestuurders en ondernemers waren eeuwenlang nauw betrokken bij slavernij en kolonialisme.

De koloniale expansie werd weerspiegeld in stadsuitbreiding, architectuur en topografie; in straatnamen, standbeelden en ornamenten. Rotterdam werd ook een centrum voor zending, missie en tropische geneeskunde, gedreven door idealen die paternalistisch en niet zelden uitgesproken racistisch waren. De koloniale relaties leverden de stad ook heel andere schatten op. Welgestelde Rotterdammers legden verzamelingen kunst en etnografica aan die terug te vinden zijn in de Rotterdamse musea. Die rijke collecties bieden nu stof tot verrassende reflecties op zowel het koloniale verleden als de koloniale doorwerking in het heden.

Vanaf de vroege koloniale tijd kwamen er mensen uit de koloniën naar Nederland, al dan niet uit vrije wil. In de twintigste eeuw kozen ook arbeiders, studenten en musici voor Rotterdam; uit deze groepen kwam verzet tegen het Nederlandse kolonialisme, maar ook tegen de Duitse bezetter. Na de oorlog vestigden zich veel grotere aantallen 'postkoloniale' migranten in Nederland. Rotterdam veranderde diepgaand, wat tot op de dag van vandaag voelbaar is en het debat over de betekenis en verwerking van dit verleden urgent maakt.

Gert Oostindie is directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV-KNAW) en hoogleraar Koloniale en postkoloniale geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Hij leidde het onderzoeksproject 'Het koloniale en slavernijverleden van Rotterdam'.

*

Rotterdam in slavernij

Alex van Stipriaan

'Rotterdam zat tot over zijn oren in de slavernij; de erfenissen daarvan zitten tussen diezelfde oren, nu is het tijd om met die oren naar elkaar te gaan luisteren.' Aldus de laatste zin van dit boek. Eén op de acht bewoners van Rotterdam heeft voorouders die ooit slaafgemaakt zijn in het Atlantisch gebied. Dat is meer dan welke stad in Nederland ook. Daaraan gaat een lange en ontstellende geschiedenis vooraf. Dit boek maakt duidelijk hoe die Atlantische slavernij aanwezig was in Rotterdam en hoe de stad aanwezig was in het Atlantisch gebied, met name in Suriname en op Curaçao.

Rotterdam in slavernij toont de rol van Rotterdam in het grote verhaal van het economische systeem waarin slaafgemaakte Afrikanen de gedwongen oversteek naar de Amerika's maakten om daar generaties lang dwangarbeid te verrichten. Maar het laat ook het eeuwenlange verzet daartegen zien. In kleine geschiedenissen van honderden individuen wordt duidelijk hoe het complexe systeem werkte en veranderde, wie er allemaal bij betrokken waren, en hoe het verzet er uit zag. Veel meer mensen dan alleen de rijke kooplieden, regenten en plantage-eigenaren waren bij het slavernijsysteem betrokken. En ook toen al was slavernij niet voor iedereen iets vanzelfsprekends. Uiteraard was dat het geval in de kolonies, waar bijna onzichtbaar, vaak ook cultureel verzet kon

leiden tot grootschalige vormen van opstand en marronage. Maar kritische stemmen klonken ook in Rotterdam. Het laatste hoofdstuk, over Afro-Rotterdamers, laat zien hoe de slavernij na 1863 nog altijd doorwerkt in het heden.

Dit boek onthult een voorheen onbekend stuk Rotterdamse geschiedenis. Vanuit een lokaal perspectief wordt aangetoond hoe intensief en wijdvertakt de slavernijrelaties waren. Tegelijk toont *Rotterdam in slavernij* in detail hoe de stad – en in feite heel Nederland – betrokken was bij deze geschiedenis. Uitgebreid wordt gereflecteerd op de betekenis van dat verleden voor het hier en nu. Daarmee biedt dit boek een stadsgeschiedenis met nationale en ook internationale betekenis.

Alex van Stipriaan is historicus en hoogleraar Caraïbische geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Daarnaast is hij verbonden aan het KITLV-KNAW en adviseur van tal van interculturele en erfgoedprojecten.

*

Rotterdam, een postkoloniale stad in beweging

Francio Guadeloupe, Paul van de Laar en Liane van der Linden (red.)

De sporen van het koloniaal en slavernijverleden zijn ook in Rotterdam zichtbaar, en vooral voelbaar. Niemand kan dat verleden zomaar ontkennen en dat maakt dat er voor alle Rotterdamers werk aan de winkel is. Over dit werk nemen in deze bundel vooral ervaringsdeskundigen het woord. Voor hen staat niet de waarheid of de herinnering centraal, maar de ervaring te leven in een postkoloniaal Rotterdam – als schrijver, dichter, rapper, straatkunstenaar, kok, sociaal-cultureel werker, fotograaf, disc jockey, of *spoken word* artiest.

De essays bieden een caleidoscopisch geheel van positieve en negatieve ervaringen, van tegenstellingen en uitdagingen, maar ook van hoop. De auteurs geven een verfrissende en eigentijdse kijk op het Rotterdam van nu, hoe het is om te leven in een postkoloniale stad, met zijn ingesleten mechanismen van discriminatie en alledaags racisme. Het boek laat ook de veerkracht zien van weerbare Rotterdamers die de wapenspreuk van de stad – sterker door strijd – als inspiratiebron gebruiken. Die daadkracht verleent deze stad een opmerkelijke vitaliteit, zoals vooral te zien is in *urban culture*. Als we het kosmopolitische Rotterdam met zijn meer dan 174 nationaliteiten willen begrijpen, moeten we onze aandacht dáár op richten.

Bijdragen over hiphop en andere vormen van *urban popular culture*, en de inbreng van verschillende religieuze multi-etnische bewegingen, nodigen uit om Rotterdam door een postkoloniale bril te bekijken. Wie deze bundel leest, zal niet alleen zien dat leven in een superdiverse stad hard werken is – geheel in de Rotterdamse traditie – maar ook hoop geeft op een toekomst van erkenning en herkenning voor alle Rotterdamers.

Francio Guadeloupe werkt aan het KITLV-KNAW en de Universiteit van Amsterdam. **Paul van de Laar** is directeur van Museum Rotterdam en bijzonder hoogleraar Geschiedenis van Rotterdam aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. **Liane van der Linden** is historicus en werkzaam in de culturele en erfgoedsector.